

ФИГУРАТА НА ОБВИНЯЕМИЯ КАТО ЦЕНТРАЛЕН СУБЕКТ В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Ивайло Борисов Ангелов
Национална следствена служба

THE FIGURE OF THE DEFENDANT AS A CENTRAL CHARACTER IN THE CRIMINAL TRIAL

Ivaylo Bfrisov Angelov
National Investigation Service

Анотация: Темата разглежда възникването на фигурата на обвиняемия в наказателния процес и основните му характеристики като централен субект, осъществяващ правото си на защита срещу субектите, осъществяващи обвинителната функция.

Abstract: The theme regards the figure of the defendant in the criminal trial and its main characteristics as a central subject, carrying out his right of defense against the persons in charge of accusation.

Всеки участник в наказателния процес осъществява определена дейност. В тази връзка има и определени права, задължения и отговорности. Конституирането на обвиняемия влече след себе си не само редица правни ограничения, но и нравствени страдания и преживявания, поставя под съмнение неговата чест, достойнство и добро име, които е имал преди повдигане на обвинението срещу него. Той, за разлика от останалите участници и субекти, е лично и пряко заинтересован от изхода на делото, тъй като наказателната отговорност ще бъде понесена от него със всички последици – юридически и житейски.

I. ВЪЗНИКВАНЕ НА ФИГУРАТА НА ОБВИНЯЕМИЯ

Възникването на обвиняемия като субект на наказателния процес претърпя известно развитие през годините. До приемането на новия НПК лицето, за което има доказателства за съпричастност към престъплението можеше да има две качества - „заподозрян“ (чл. 135-137 от НПК от 1952 г. и чл. 202 – 206 НПК от 1974 г.) и обвиняем (чл. 134, ал.2 от НПК от 1952 г. и чл. 50 НПК от 1974 г.).

Процесуалната фигура „заподозрян“ е физическото лице, спрямо което органът на дознанието (при условията и по реда на чл. 135 и сл. НПК от 1952 г.) или следователят (при условията и по реда на чл. 202 и сл. от НПК от 1974 г.) го е привлякъл в това му качество и е постановил т. нар. „предварително задържане“. За това задържане е следвало да се уведоми прокурорът не по-късно от 24 часа. Заподозреният е разполагал с процесуални права, изброени в чл. 206 от НПК. По време на предварителното задържане на заподозрения, следователят е следвало да насочи своите уси-



лия към събиране на достатъчно доказателства за виновността на лицето в извършване на престъплението, за което е заподозряно. Това е била предпоставката за привличането му като обвиняем.

Новият НПК изостави фигурата на „заподозрения“ съвсем основателно, както поради неопределеността на правното и положение и противоречието на този институт с европейското законодателство, така и поради необходимостта от превеждане на процесуалния статут на лицето в съответствие с разпоредбата на чл. 30, ал.4 от Конституцията на РБ.

Правното положение на обвиняемия, като централен субект в наказателния процес, е регламентирано и в трите наказателно процесуални кодекса, действали от втората половина на XX век.

При първия Наказателно процесуален кодекс (Обн. Изв., бр. 11/05.02.1952 г., отм. ДВ, бр. 89 от 15.11.1974 г.) е предвиден само един начин за възникване на фигурата на обвиняем – със съставяне на постановление за привличане от следовател, респ. дознател, като редът за привличане е различен, в зависимост от това, дали процесуалното действие се осъществява от следовател или дознател.

Според чл. 134, ал.2 от този НПК за привличането на обвиняем и определяне на мярка за неотклонение органите на дознанието са длъжни да искат предварително съгласието на прокурора. Това задължение не е вменено за органите на следствието. Когато следователят събере достатъчно доказателства, според неговото вътрешно убеждение, той съставя постановление за привличане на лицето като обвиняем, без да е необходимо да докладва или да иска съгласие или одобрение от прокурора (чл. 147). С постановлението за привличане следователят определя и мярка за неотклонение. Единственото ограничение е при вземането на мярка за неотклонение „Задържането под стража“, при което следователят трябва да иска предварително разрешение от прокурора (чл. 91, ал.2). В процесуалния закон не са упоменати изрично правата, с които обвиняемия разполага (освен правото му на защита, предвидено в чл. 8), за разлика от следващите кодекси, които подробно ги регламентират.

В НПК от 1974 г. (отм. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г.) законодателят дава легална дефиниция на понятието „обвиняем“. Съгласно разпоредбата на чл. 50 „Обвиняем е лицето, срещу което е повдигнато обвинение при условията и по реда, предвидени в този кодекс“. Обвинението се повдига със съставяне на постановление от следователя. Наред с това, НПК предвижда и фигурата на „уличен“, в случаите, когато се провежда полицейско производство. Уличеният разполага с права, предвидени в чл. 409, ал.3 НПК.

Сега действащия НПК изостави фигурите на „заподозрян“ и „уличен“ и остави фигурата на обвиняемия. Съгласно разпоредбата на чл. 54 „Обвиняем е лицето, което е привлечено в това качество при условията и по реда на НПК“.

Въпреки употребената различна терминология в чл. 50 от отменения НПК и чл. 50 от новия НПК, смисълът на двете разпоредби е един и същ – обвиняем е лицето, срещу което е повдигнато „предварително обвинение“^[1]. Окончателното обвинение се повдига на по-късен етап – с изготвянето на обвинителния акт от прокурора.

В сега действащия НПК се запази възможността привличането на едно лице като обвиняем да стане с постановление на разследващия орган (чл. 219, ал.1). Наред с това обаче, законодателят въведе и втора хипотеза, при която възниква фигурата на обвиняемия – със съставяне на протокола за първото действие по разследването срещу лицето (чл. 219, ал.2). Със съставянето на акта, (постановление или протокол) лицето се конституира в качеството му на обвиняем. От този момент за него възникват

и всичките му процесуални права, както и възможността спрямо него да се вземат принудителните мерки по НПК ^[2].

Действащият НПК въведе изискването за доклад на разследващия орган до наблюдаващия прокурор. Докладването е в зависимост от начинът по който едно лице придобива качеството обвиняем. При привличането му като обвиняем със съставяне на постановление, докладът е преди съставянето му (чл. 219, ал.1 НПК), докато при привличането със съставяне на протокола за първото действие по разследването, докладът е след привличането (чл. 219, ал.2 НПК).

Разбира се, за да може обвиняемият ефективно да упражни правото си на защита, е необходимо той да узнае, че вече е привлечен към наказателна отговорност. За това НПК изисква актът, с който лицето се привлича като обвиняем, да бъде предявен.

Привличането на едно лице в качеството му на обвиняем и предявяване на постановлението за привличане, са две различни по характер процесуални действия. С първото лицето придобива качеството на обвиняем, а с второто – обвиняемият се запознава с пълния текст на постановлението за привличане.

По отменения НПК обвинението се предявяваше незабавно след повдигането му (чл. 209, ал.1 НПК). Съгласно тази разпоредба „Следователят трябва да предяви обвинението незабавно след повдигането му”. Тези две действия следваха непосредствено едно след друго.

При сега действащата нормативна уредба, тези два момента не следват непосредствено един след друг. Съгласно разпоредбата на чл. 219, ал. 5 НПК призовката, която се изпраща на обвиняемия, трябва да се връчи не по-късно от 3 дни преди предявяването. Този минимален срок от 3 дни е необходим, за да може обвиняемият да разбере, че е започнало наказателно преследване срещу него и да може да организира защитата си. Единственото ограничение за разследващия орган е забраната за извършване на действия по разследването с участие на обвиняемия, в периода между привличането му като обвиняем и предявяване на обвинението (чл. 219, ал. 8 НПК). Това от своя страна означава, че в този период разследващият орган може да извършва всякакви действия по разследването, стига те да не са с участие на обвиняемия. Той може да разпитва свидетели, да назначава експертизи, да извършва претърсване и изобщо – да прилага всички способности за доказване, каквито счита че са необходими.

Тъй като разпоредбата на ал. 8 на чл. 219 НПК говори само за „действия по разследването”, логично се поставя въпроса дали разследващият орган може да извършва в този срок други процесуални действия, които не са свързани със събирането и проверката на доказателства?

Считам, че следва да се отговори положително на този въпрос. Няма пречка след привличането на едно лице в качеството му на обвиняем, разследващият орган да привлече друго лице за същото или за друго престъпление. Няма пречка да се изпратят призовки на лица за явяването им за разпит като свидетели например. Няма пречка за вземане на мярка за неотклонение на други обвиняеми и пр. Единственото ограничение, което е поставил законодателят е забраната да се извършват процесуални действия с участие на обвиняемия преди обвинението да му бъде предявено. Обратното би означавало да се възпрепятства нормалното протичане на досъдебното производство, още повече, че периодът между привличането на едно лице като обвиняем и предявяване на обвинението може да е и повече от 3 дни и няма правна логика разследването да спре през този период.



В редакцията на чл. 219 НПК не е упомената необходимостта от предявяване на обвинението в случаите, когато лицето се привлича като обвиняем със съставяне на протокола за първото действие по разследването срещу него. Няма съмнение обаче, че това е необходимо, въпреки законодателната празнота^[3]

Интерес предизвиква и появата на самото процесуално действие „предявяване на обвинение“. За пръв път то е регламентирано в чл. 209 от отменения НПК (отм. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г.). Правната регламентация, предвидена в чл. 209 от отменения НПК е инкорпорирана в алинеи 5-8 на сега действащия чл. 219 НПК.

Три са основните отличия между старата и новата редакция, а именно – разширеното съдържание на призовката, въведеният минимален 3 дневен срок между двете процесуални действия и задължението за връчване на препис от постановлението за привличане.

В отменения НПК от 1952 г. за органите, които извършват разследване не е съществувало задължение да предявяват постановлението за привличане. Те е следвало единствено преди да пристъпят към разпит, да обяснят на обвиняемия в какво се състои обвинението (чл. 40 от НПК от 1952 г.). Не е съществувало и задължение да проведат разпит на обвиняемия непосредствено след привличането, а когато преценят, че е необходимо.

II. ОБВИНЯЕМИЯТ КАТО СУБЕКТ В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

След като едно лице е привлечено в качеството му на обвиняем, то става централен субект в наказателния процес, тъй като цялата правораздавателна дейност е концентрирана около него. Самото му положение създава редица правни ограничения и особен статут. На първо място, той е единственият субект, срещу който ще тежат последиците от евентуално наложено наказание, предвидено в НК.

На второ място, само спрямо него могат да се вземат мерките за процесуална принуда, регламентираны в раздел Втори на глава осма от НПК^[4].

На трето място, обвиняемият е траен субект, защото може да участва в целия наказателен процес, а не само при отделно процесуално действие.

На четвърто място – той е задължителен субект в съдебното производство. Без него няма и съдебно производство. В досъдебната фаза, с оглед на нейния подготвителен характер, разследването може да се извърши и без да има конституирано лице като обвиняем, но последиците от това са, че производството се прекратява или спира.

На пето място, той разполага с многобройни права, посредством които упражнява правото си на защита.

Шесто – той е единственият субект, спрямо който важи презумпцията за невинност и благодарение на която той не носи тежест на доказване.

Седмо – обясненията на обвиняемия, освен, че са средство за защита, са и доказателствено средство. Именно поради това, той не може да бъде разпитван в качеството на свидетел за своята престъпна дейност или за тази на съучастниците си^[5]. Самите обяснения, като средства за защита, дават възможност на обвиняемия да ги депозира, когато смята това за необходимо. Той може да дава обяснения, може и да откаже, може да дава и неверни обяснения, тоест – не е длъжен да казва истината и това не води до отговорност или до някакви негативни последици за него^[6]. Отказът да се дават обяснения, както и даването на неверни обяснения, освен, че не е наказуемо, не може да се отчита и като отегчаващо отговорността обстоятелство^[7]

В заключение, може да се подчертае, че обвиняемият е най-важният субект в наказателния процес, разполагащ с широк кръг от права, които осигуряват ефективна защита срещу субектите, които осъществяват обвинителната функция – прокурор, частен обвинител и частен тъжител.

Бележки

1. по смисъла на ТР №2/2002г.
2. Чинова, М. „Досъдебното производство по НПК”, изд. „Сиела” 2013 г., стр. 95
3. Пак там – стр. 341 и сл.
4. С едни изключение – мярката „принудително довеждане”, която по аналогия може да се приложи и по отношение на свидетелите (чл. 120, ал.3) и вещите лица (411д, ал.4 НПК)
5. освен в случаите на чл. 118, ал.1 т. 1 НПК
6. чл. 103, ал.5 НПК
7. Чинова, М. „Досъдебното производство по НПК”, изд. „Сиела” 2013 г., стр. 97-98, Павлов, Ст. Наказателен процес на НРБ, София, 1979 г., стр. 276 и сл.